

Ötvenhatról személyesen

POMOGÁTS BÉLA

1934-ben született Budapesten. Irodalomtörténész, a Vigilia szerkesztőbizottságának tagja. Legutóbbi írását 2016. 8. számunkban közöltük.

Hatvan esztendeje: 1956. október 23-án tört ki Budapesten a magyar forradalom, és tizenhárom nappal később: 1956. november 4-én verték le a bevonuló szovjet csapatok. A két dátum között eltelt tizenhárom nap életem (a mögöttem levő több mint nyolcvan esztendő) legnagyobb személyes történelmi élménye volt. Élmény és tapasztalat, amely sohasem fakult meg a múltó évtizedek során, és amidőn 1989 tavaszán az ötvenhatos forradalom emléke és öröksége, hasonlóan egy vulkánhoz, amely évtizedes vagy évszázados némaság után váratlanul a tenger felszíne fölé emelkedik, a mélyből a felszínre tört, mintha ifjúságommal találkoztam volna: eltöltött a reménység és a várakozás. Más dolog, hogy ez a reménység bizony megfakult és szét-töredezett a mögöttünk lévő több mint negyedszázad közéleti tapasztalatai és csalódásai nyomán.

De hadd beszéljek most mindenekelőtt a magam hatévtizedes emlékeiről. Hatvan esztendeje október 23-án napfényes reggel köszöntött Budapestre, mintha a búcsúzó nyár egy kis időre visszatért volna, mielőtt minden az őszi ködbe merül. Lázás volt az ország, Rajk László és társai október 6-i temetése után kisebb egyetemista csoport tüntetést rendezett a Batthyány-örökmécsesnél. Hétfévi reggeleken hosszú sorokban álltunk az újságosbódék előtt, hogy hozzájussunk az Irodalmi Újság frissen megjelent számához, és versengve olvastuk Háy Gyula, Tardos Tibor, Novobáczky Sándor írásait. Nagy Imrét egyik napról a másikra visszavették az uralkodó pártba, közlemény jelent meg Farkas Mihály korábbi honvédelmi miniszter (a hamis perek, Rákosi Mátyás mellett, legkártékonyabb szervezője) letartóztatásáról. Október 13-án ünnepélyesen eltemették az 1950-ben meggyilkolt Sólyom Lászlót és tábornoktársait. Gerő Ernő párt- és kormányküldöttség élén Jugoszláviába utazott, hogy megbékítse Titót, akit nemrég még az „imperialisták láncos kutyájának” nevezett. Október 19-én Lengyelországban a börtönből nemrég szabadult Gomulka vette át a vezetést, a nyugati rádiók arról beszéltek, hogy Varsót szovjet csapatok vették körül, s velük szemben felvonultak a lengyel hadsereg egységei.

Az egyetemeken is forrongott minden. Október 16-án a szegedi tudományegyetemen megalakult a MEFESZ, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége. Addigra ugyanis kiderült, hogy az éveken keresztül monopolhelyzetet élvező ifjúsági szervezet, a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) alkalmatlan minden megújulásra. (Nagyon jellemző, hogy egyik vezetője, név szerint Hollós Ervin, pár hónappal később alezredesi rangban az értelmiség ellen

irányuló megtorlások irányítója lett, engem is személyesen hallgatott ki és fenyegetett meg azzal, hogy gumibottal szétveri a talpamat.) Október 22-én egymást követték a diákgyűlések az ország egyetemlein és főiskoláin, s a budapesti műegyetem hallgatóinak éjszakába nyúló gyűlésén megszületett a híres Tizenhat Pont, amely néhány óra múlva a kirobbanó forradalom követeléseinek forrása lett.

A bölcsészkaron ugyancsak voltak gyűlések, a közhangulatot azonban egyáltalán nem a szenvedélyek jellemezték, én inkább valami népiünnepély jellegű vidámságra és várakozásra emlékszem. Ezt az oldottabb hangulatot az sem zavarta meg igazán, hogy mindig újabb hírek érkeztek a tervezett tüntetés engedélyezéséről, betiltásáról, majd ismét engedélyezéséről. Közismert dolog, hogy a műegyetemi diákgyűlésen elhatározott demonstráció, amelyhez órákon belül valamennyi fővárosi egyetem és főiskola, sőt az írószövetség és az újságírószövetség is csatlakozott, eredetileg a veszélyeztetett lengyel átalakulások támogatása jegyében szerveződött. A bölcsészkaron mi is lázasan készítettük a transzparenseket, a lányok lengyel és magyar kokárdákat csináltak, a DISZ-iroda egyszerűen a tüntetés szervezőbizottságának főhadiszállásává alakult át, s a kokárdák költségeire a Tanulmányi Osztálynak az a megszeppent vezetője utalt ki talán ezer forintot, aki korábban a sztálinizmus legodaadóbb híveként volt ismert, és mint az Államvédelmi Hatóság kihelyezett hivatalnoka működött. (Lám, akkor is voltak hirtelen megtérések, igaz, tüntetésünk jótékony szponzora '57 januárjában már a bölcsészkar vésztörvényszék vezetőjeként működött, persze ez a dupla fordulat sem tanulság nélkül való.)

Aztán kitódultunk a Petőfi-szobor elé, Sinkovits Imre nagy átéléssel mondotta el a *Nemzeti dal*: a történelmi sorok hirtelen erőre kaptak, feltámadtak, mint fényüket veszített virágok a reggeli nap sugaraira. Megindult a menet, elől haladtunk karszalagosan mi, szervezők, az első sorban a professzorok, közöttük a szomorkás tanulmányi osztályvezető, aki gondterhelten skandálta: „Nem állunk meg félúton, sztálinizmus pusztuljon!” (Lehet, inkább kérdőjelet tett a mondat után.) Ott volt Pais tanár úr, a hírneves nyelvész, akinek előadásait buzgón látogattam, általában katonásan pattogva beszélt: „Tudod! fiam! mikor voltam! utoljára tüntetni? 1905-ben! A báró Fejérváry-kormány ellen!”

A tömeg óriásira duzzadt, már nemcsak egyetemisták vonultak végig a Kossuth Lajos utcán, a Tanács körúton, a Bajcsy-Zsilinszky úton csatlakoztak a munkából hazatérő járókelők. Nyitott ablakok mögül integettek az emberek, volt, aki piros-fehér-zöld zászlót lobogtatott. A Bem-szobor előtt Veres Péter, az Írószövetség elnöke beszélt, felolvasta a magyar írók Tizenkét Pontját, aztán vonultunk a Parlament elé, hogy bizalmat szavazzunk Nagy Imrének, és mintegy kikényszerítsük visszatérését a kormány élére. A mindaddig inkább vidám, szinte majálisszerű hangulat akkor kezdett komolyabbá válni. Nagy Imre hosszú ideig nem került elő, rövid beszéde eléggé szerencsétlenül sikerült, közben óvatos kezek eloltották a közvilágítást, a tömeg fáklyát gyújtott a Szabad Nép című pártlap papirosából, megjelentek az első, közepen lyukas zászlók, ezekből kivágták a gyűlölt

Rákosi-címert. Teherautók jelentek meg, hozták a Budapest környéki munkásokat, fiatalokat.

Lassan elindultunk vissza, a Belvárosba. A rádiónál gyülekező tömeg követelte a Tizenhat Pont nyilvánosságra hozatalát, lövéseket még nem lehetett hallani. Gerő elmondta a rádióban hírhedt beszédét, erről azonban akkor nem szereztem tudomást. Beszélték, hogy egy csapat tüntető ledöntötte a Sztálin-szobrot, maradványait pár nap múltán az Akácfa utcában láttam, lelkes kopácsolók dolgoztak rajta, igazi „sztálini műszak” kezdődött, mindenki szeretett volna emlékebe egy darabot. Állítólag a bajusza vagy a füle később vagyonokat ért.

Hazafelé tartottam. Az a vidám hangulat, amely a tüntetés első óráira rányomta bélyegét, és a nemzeti akarathoz az a magával ragadó ereje, amellyel az Országház előtt találkoztam, egyszerre valami fojtott szenvedélynek és izzó haragnak adta át helyét. Lövések hallatszottak a Múzeum-kert felől, teherautó robogott végig a Kosuth Lajos utcán, platóján összefogódzkodó emberek ütemesen kiáltották: „Ávós gyilkosok!” Valami elszabadult, valami felszakadt, Budapest utcáin vérben és lőporfüstben megjelent a forradalom és a szabadság szelleme: csak könyvekben olvastam ilyenről, nem éreztem örömet, inkább szorongást és megrendülést.

Hazajutottam valahogy, a főváros egyik külső kerületében, Pest-újhelyen laktam, ez családomnak régi fészke volt, még anyai nagyapám, egy neves ügyvéd alapította annak idején (együtt Antall József anyai nagyapjával), róluk voltak elnevezve a település főutcái (ezeket persze a Rákosi-korszakban átkeresztelték, majd a rendszerváltozás után visszakapták eredeti nevüket). Csak három nap múlva, az egyetemi diákszemélyiség hívo szavára mentem be egy alkalmi teherautó tetején a bölcsészkarra. Akkor már nem volt értelme, és nem is volt rá idő azon gondolkodni, hogy ami történt és történik, elkerülhető lett volna-e, s mit hoz a közvetlen jövő. Forgatni kellett a stencilgépet, szövegezni a röpcédulát, tartani a telefonügyeletet. Az egyetemi ifjúság, az Egyetemi Forradalmi Diákbizottság azt a programot támogatta, amelyet Nagy Imre nem is annyira meghirdetett, inkább képviselt. Ennélfogva az általunk készített röpcédulák és újságcikkek a fegyveres harc megszüntetését, a különböző társadalmi erők párbeszédét szorgalmazták: a kölcsönös önmérsékletet és a meg egyezési készséget javasolták, és külön követelésként Mindszenty József bíboros visszatérését a magyar katolikus egyház élére.

November 3-án egy barátommal, nevezetesen Vázsonyi Vilmos joghallgatóval (az egykori igazságügy-miniszter unokájával) együtt Győrbe utaztunk, hogy a diákbizottságot képviseljük Szigethy Attila nemzeti tanácsánál. Este érkeztünk meg, csak a helybeli ifjúsági bizottsággal tudtuk felvenni a kapcsolatot. Mindszenty József hercegprímás rádióbeszédének szövegét is csak később ismertem meg, és megvallom, rám nem tett olyan ijesztő benyomást, mintha a bosszú, a számonkérés szándékára utalt volna. Az 1945-ös földbirtokreform következményeivel például nem fordult szembe, ellenkezőleg, a következőket jelentette ki: Az egyház elő kívánja mozdítani „az egészséges

fejlődést és nem helyezkedik szembe a történelmi haladás igazolt irányával". Különben a Nagy Imre vezette kormány is méltányosan ítélte meg a hercegprímás helyzetét, midőn a következő közleményt jelentette meg: „A magyar nemzeti kormány megállapítja, hogy az 1948-ban Mindszenty József hercegprímás ellen emelt vádak minden törvényességet nélkülöztek. Ennek értelmében a hercegprímás ellen történt összes intézkedések megsemmisülnek, és a hercegprímás minden eddigi polgári és egyházi tisztségét felveheti és szabadon gyakorolhatja.” 1974-ben Torontóban megjelent *Emlékirataim* című művében is elismeréssel és kegyelettel beszélt a meggyilkolt miniszterelnökről.

Győrbe érkezésem másnapján: kora hajnalban Nagy Imre utolsó kormányászata ébresztett a rádióból, majd Győr belvárosában is megjelentek a szovjet harckocsik. Viszontagságos napok után keveredtem haza. November közepétől január közepéig részt vettem a MEFESZ Országos Intézőbizottságának munkájában, 1957. január elején én voltam az utolsó diákszemélyi ülés levezető elnöke. Ekkor már nehéz volt bejutni az ülés színhelyére, a Szakszervezetek Országos Tanácsának székházába, az előcsarnokban kezüket duzzadt zsebükön (a fegyveren) pihentető marcona emberek gyűrűjén kellett áthatolni. Ez a diákszemélyi ülés még egyszer és utoljára kifejezte a magyar egyetemisták és főiskolások hűségét a leverett forradalom eszményei iránt. Másik lélekmozdító élmény a Magyar Írók Szövetségének 1956. december 28-i közgyűléséhez fűződik: ezen én képviseltem az egyetemista szervezetet, ott ismertem meg személyesen Illyés Gyulát, Veres Pétert (a szövetség akkori elnökét), Déry Tibort és Tamási Áront (meg másokat). Tamási fogalmazta meg az írószövetség *Gond és hitvallás* című kiáltványát, amely a magyar forradalomnak mintegy a búcsúszózata volt.

Visszatértem az egyetemi tanulmányokhoz, a történelemtől végül a tököli internálótáborban vettem búcsút, ahol két hónapos vizsgálati fogság után négy hónapot töltöttem, összesen hat hónapig voltam le tartóztatásban 1959 novembere és 1960 májusa között. Szabaduláso mat annak köszönhettem, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetének többszöri sürgető határozata következtében a Kádár-kormányzat megszüntette és feloszlatta az internálótáborokat. Még egy esztendő töl töttem rendőri felügyelet alatt, végül 1965 késő őszen folytathattam irodalomtörténeti pályámat a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársaként. A hatvanas évek végétől már napvilágot láthattak könyveim, a rendszerváltozás után pedig részt vehettem az irodalmi életben, a közéletben, számos tisztséget is betöltöttem (voltam a Magyar Írószövetség, az Anyanyelvi Konferencia, az Illyés Közalapítvány elnöke). Életem arra a pályára került, amelyhez ifjúságomban (még a piarista iskola diákjaként) vágyakoztam. Megjelent több mint száz önálló könyvem, jelen voltam és vagyok a magyar kulturális életben, természetesen a katolikus kulturális életben is. Az az ötvenhatos tizenkét nap mindazonáltal hosszú pályafutásom legfontosabb tapasztalata és élménye volt: akkor tanultam meg igazán szeretni a hazámat és a népemem.